

KS. MIECZYŚLAW MIKOŁAJCZAK

Obietnica zbawienia dana łotrowi (Łk 23,40-43)

1. WPROWADZENIE

Jedynie św. Łukasz Ewangelista wspomina dwóch przestępców przed sceną ukrzyżowania Jezusa, natomiast inne ewangelie nie mówią o nich aż do momentu ukrzyżowania. Być może autor trzeciej ewangelii pragnął wyjaśnić zamierzone intencje¹. Św. Łukasz nazywa ich *złoczyńcami* (κακούγοι - por. 23,32), a nie *bandytami* (ληστές) jak w Mk 15,27. Podkreśla to kontrast z Jezusem, *sprawiedliwym* (δικαίως - Łk 23,41), którego spotkał ten sam los, mimo że nie popełnił niczego złego.

Po ukrzyżowaniu przywódcy naśmiewali się z Jezusa: *Innych wybawiał, niechże teraz siebie wybawi, jeśli On jest Mesjaszem, Wybrańcem Bożym* (23,35b). Tytuł *Wybrańiec Boży* (ὁ ἐκλεκτός) interpretowany tutaj jako mesjański, występuje w Pieśni Sługi Bożego (Iz 42,1). Św. Łukasz wprowadza go także w scenie Przemienienia Jezusa (9,35).

Druga faza drwin przypisana została żołnierzom: Szydzili z Niego i żołnierze; podchodzili do Niego i podawali Mu ocet, mówiąc: „Jeśli Ty jesteś królem żydowskim, wybaw sam siebie” (23,36-37). Posługują się oni wyrażeniem: Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, zgodnie z oskarżeniem przedstawionym prokuratorowi (23,3n). Szyderstwo osiąga punkt kulminacyjny w momencie umieszczenia nad głową Jezusa napisu (ἐπιγραφή): To jest Król Żydowski (23,38; por. Mk 15,26).

¹ M.-J. Lagrange. *Évangile selon Saint Luc*. Paris 1921 s. 586.

Warto przypomnieć, że jeden z przestępców ukrzyżowanych z Jezusem przyłączył się do drwin, posługując się słowami podobnymi do słów żołnierzy, którzy wzywali Jezusa, by wybawił samego siebie. *Jeden ze złoczyńców, których (tam) powieszono, urągał Mu: „Czy Ty nie jesteś Mesjaszem? Wybaw więc siebie i nas”* (σῶσον σεαυτὸν καὶ ἡμᾶς Łk 23,39). Jezus nie mógł wybawić siebie samego, bowiem Jego życie znajdowało się w rękach Ojca, któremu je oddaje: *Ojcze, w Twoje ręce powierzam ducha mego* (23,46).

Jezus nie chciał zachowywać swojego życia już na początku swojego mesjańskiego posłannictwa, gdy kusiciel wprowadził go w zagrożenie (4,9n), tak i teraz doskonale zdawał sobie sprawę, że nie Jego własne życzenia ale wola Ojca - musi się wypełnić. Jednak mógł wybawić tych, których Ojciec *dał mu ze świata* (J 17,6), bowiem Jego królewskim prawem jest zbawiać oto istota sprawy. Całe dzieło Jezusa szukanie tego, co zginęło, udzielanie (szczególnie grzesznikom) zbawienia Bożego, uzdrawianie ciała i duszy - jest nadal wypełniane, nawet w ostatniej godzinie Jego życia².

2. WYZNANIE DOBREGO ŁOTRA

Towarzysz owego agresywnego przestępcy oskarża go o brak bojaźni Bożej, ponieważ zasługuje na swój los (inaczej niż Jezus). Skoro nie ma nadziei na wybawienie od śmierci, może przynajmniej będzie zbawienie po śmierci. W swojej drugiej interwencji przestępca prosi Jezusa, by okazał mu przychylność, gdy obejmie królowanie w swoim Królestwie (Ἰησοῦ μνησθητί μοῦ ὅταν ἔλθῃς εἰς τὴν βασιλείαν σου - w. 42).

Słowo *wspomnij* (μιμνήσκομαι) odpowiada prawie wyłącznie masoreckiemu זכר. W Starym Testamencie podmiotem tego czasownika jest często Bóg. Bóg *wspomina* pewne osoby i okazuje im łaskę i miłosierdzie. Bóg wspomina Noego (Rdz 8,1), Abrahama (19,22), Annę (1 Sm 1,19). Pamięta o swoim Przymierzu (Wj 2,24;6,5),

W. Trilling. La Promesse de Jésus au Bon Larron. *Assemblées de Seigneur* 96: 1967 s. 34.

o swojej dobroci (Ps 98,3), o swoim miłosierdziu (por. Łk 1,54), o człowieku (Ps 8,5), wspomina grzechy swojego ludu (Oz 8,13), ale także pamięta naszą miłość (Jr 2,2). Tradycyjne izraelskie psalmy skargi proszą Jahwe, by *wspomniał* swój lud, gdyż to On jest ich zbawieniem (Ps 74,2.18;79,8;105,8;106,45;137,7). Bóg pamięta! On jest obecny, jest to faktem³.

Spośród autorów Nowego Testamentu Łukasz wydaje się darzyć szczególnym sentymentem słownictwo dotyczące pamięci. W pieśniach z relacji narodzenia, z ich silnym kolorytem starotestamentowym, św. Łukasz często dokonuje połączenia między zbawczym działaniem Boga a pamięcią. W pieśni Maryi (Łk 1,54) i prorocztwie Zachariasza (1,72) słowo *μνησθῆναι* zostało dodane do proklamacji mesjańskiego wydarzenia jako teologiczne wyjaśnienie: Bóg łaskawie wspomniał ludzi. W Łk 16,25 fakt, że Bóg pamięta, objawia się w słowach Jego Pośłańca: *τέκνον μνήσθητι ὅτι ἀπελαβες τα ἀγαθὰ σοῦ ἐν τῇ ζωῇ σοῦ, καί Λάζαρος ὁμοίως τα κακά*. Fakt *wspominania* (רז) jest to definitywne uznanie zbawczego działania Boga i właśnie w takiej sytuacji dobry łotr modlił się do Jezusa.

Co dziwne, pokutujący przestępca zwraca się do Jezusa, używając Jego imienia, uznaje Jego godność Mesjańskiego Króla. Zwrot *εἰς τὴν βασιλείαν* prawdopodobnie odnosi się do inauguracji królewskich rządów Jezusa, które dla św. Łukasza rozpoczynają się z chwilą wniebowstąpienia i wywyższenia. Prośba łotra dotyczy przyszłego świata. Jak wiemy z literatury apokaliptycznej, nastanie dzień sądu Bożego. Sąd będzie sprawował Mesjasz. Jego chwalebne rządy zbiegną się z pojawieniem się odmienionego wszechświata. Nastąpi zmartwychwstanie sprawiedliwych, którzy będą uczestniczyć w rządach i radości, która została dla nich zarezerwowana od początku

³ J. Corbon. *Le Souvenir ou l'Esprit Saint. Memoire de l'Eglise. Assemblées du Seigneur* 50: 1964 s. 42. Patrz także B. S. Childs. *Memory and Tradition in Israel*. London 1962 s. 35-41; O. Michel. *μμνήσκομαι*. *TDNT* T. 4 s. 675-678.

świata. Taki obraz nie był całkowitą nowością w literaturze żydowskiej (por. 1 *Enocha* 37-71)⁴.

Dlatego łotr prosi Jezusa, by wspomniał go w przyszłości, w chwili paruzji. Jezus w czasie swojej ziemskiej służby często podkreślał bliskość królestwa (Mk 1,15), a nawet jego obecność (Łk 17,20). Triumfalny wjazd do Jerozolimy miał charakter mesjańskiej intronizacji. Łukasz umieszcza obietnicę złożoną Dwunastu w kontekście Ostatniej Wieczerzy, a słowa łotra na krzyżu umieszczone są w tej samej perspektywie. Marshall stwierdza:

(...) jest to odniesienie do paruzji Jezusa jako Syna Człowieczego jako przyszłego wydarzenia związanego ze zmartwychwstaniem. Tym samym przestępca uważa Jezusa za kogoś więcej niż męczennika. Wyraźnie wyraża wiarę w to, że Jezus jest Mesjaszem, Synem Człowieczym⁵.

3. ODPOWIEDŹ JEZUSA

Ἀμήν (σοι λέγω) jest cechą charakterystyczną wypowiedzi Jezusa w ewangeliach. Ἀμήν występuje 30 razy u św. Mateusza, 13 razy u św. Marka i 6 razy u św. Łukasza, choć ten ostatni używa także ἀληθῶς w Łk 9,27; 12,44;21,3 i ἐπ' ἀληθείας w Łk 4,25. W ewangelii św. Jana występuje około 25 razy. *Amen* Jezusa potwierdzają własne wypowiedzi Jezusa i czynią je obowiązującymi. Wypowiedzi te zwykle dotyczą Κράλεστωα Bożego związanego z Osobą Jezusa. Stąd w *Amen* poprzedzającym σοι λέγω Jezusa, mamy całą chrystologię w skrócie⁶.

Jezus zostaje obdarzony wiarą łotra, co stanowi widoczny znak zbawczej mocy Jego śmierci. Jezus wysłuchuje tej modlitwy i daje odpowiedź. Przedostatnie słowa na krzyżu Ἀμήν σοι λέγω, σήμερον μετ' ἐμοῦ ἐση ἐν τῷ παραδείσω, dzieli się na

⁴ P Volz. *Die Eschatologie der Jüdischen Gemeinde im Neutestamentlichen Zeitalter*. Tübingen 1934 s. 21-24.

⁵ I. H. Marshall. *The Gospel of Luke*. Exter 1978 s. 872.

⁶ H. Schlier, „ἀμήν” *TDNT* T. 1. s. 337-338.

trzy części. Postaramy się przeanalizować je oddzielnie i zobaczyć, jakie wnioski wypłyną.

3.1. *DZIŚ* (ΣΗΜΕΡΟΝ)

Dziś (היום), użyte jest w Starym Testamencie, szczególnie w księgach historycznych, w celu zasygnalizowania ważnych okazji, które są zbyt liczne, by je tutaj wymieniać, pojawia się wielokrotnie i uroczyście w Księdze Powtórzonego Prawa, której akcja została umieszczona w ciągu jednego dnia pożegnania Mojżesza, dnia wspomnień i oczekiwania, gdy Izrael stoi na progu Ziemi Obiecanej.

Dziś dzieje się to, co znaczące albo wychodzi na jaw (por. Rdz 50,20; Wj 14,13; Pwt 9,3). *Dziś* jest wypełnieniem i objawieniem, zbawienia albo klęski. Jeżeli *dziś* zostanie utracone, zagrożone albo nawet utracone zostaje życie. *Dziś* może być zarówno środkiem jak i treścią objawienia. Wtedy wysłane zostaje Słowo Boże i wtedy na to słowo się odpowiada. *Dziś* to czas decyzji między Bogiem a Jego ludem⁷.

Św. Łukasz podąża śladem użycia tego przysłówka w Księdze Powtórzonego Prawa i umieszcza go w istotnych punktach swojej narracji, by podkreślić w typowo historyczny sposób ich wagę⁸. *Dziś*, o którym mówi Jezus w swoim inauguracyjnym kazaniu w synagodze w Nazarecie (Łk 4,21), to czas, gdy trzeba się opowiedzieć albo za Nim, albo przeciwko Niemu. *Dziś* identyfikuje Chrystusa z przeszłością potwierdzaną przez proroctwa Starego Testamentu, które wypełniają się właśnie w chwili, gdy ludzie go słuchają. Jest to *dziś* zbawienia (Łk 4,18) oferowanego wszystkim, którzy słuchają Chrystusa. W ten

⁷ E. Fuchs. „σήμερον” *TDNT* T. 7 s. 271.

⁸ Częstotliwość, z jaką występują przysłówki σήμερον i vñ, ukazuje ich znaczenie w teologii św. Łukasza. Częstość użycia wskazuje na fakt, że czas zbawienia rozpoczął się wraz z przyjściem Chrystusa. *Dziś* występuje 11 razy w Ewangelii i 8 razy w Dziejach; 8 razy u św. Mateusza i raz u św. Marka. Teksty typowe dla św. Łukasza to: Łk 2,11;4,21;5,26;13,32n;19,5;22,61; 23,43. Zob. J. Drury. *Tradition and Design in St. Luke's Gospel*. London 1976 s. 70-71.

sposób Jezus połączony zostaje z historią, a przy tym jest ciągle trwającym *dziś* spełnienia obietnic Bożych dla jego ludu. Jest to *dziś*, które wskazuje na obecność królestwa i panowania Bożego w Jezusie Chrystusie⁹.

Eschatologiczny czas zbawienia to *dziś*, to *teraz* (νῦν). *Dziś* w ustach Jezusa w krytycznym momencie jego śmierci obok łotra wskazuje, że zrealizował się okres oczekiwania i nadziei. Dla przyszłej eschatologii łotra Jezus stał się najbliższą, możliwą do zrealizowania nadzieją - *dziś* - ukazuje jego istotne znaczenie.

We wszystkich fragmentach, o których mowa, Jezus posługuje się tym terminem, by ukazać, że era zbawienia stała się rzeczywistością (por. Łk 2,11;4,21;5,26;12,28;19,11). Jednak tutaj w Łk 23,43 zauważamy pewien konflikt, gdy porównamy go z innym nauczaniem Jezusa, które sugeruje, że Jezus *zstąpił* do Hadesu (Dz 2,31; Mt 12,40; Rz 10,7 por. 1 P 3,18n) albo z poglądem, że Jezus wstąpił do nieba dopiero po zmartwychwstaniu. Ellis widzi tutaj zestawienie obecnej i przyszłej eschatologii. Sugeruje dalej, że *dziś* należy bardziej rozumieć jako czas po zmartwychwstaniu. Uważa, że taką interpretację mogliby przyjąć patrystyczni komentatorzy, którym trudno jest pogodzić wkroczenie Jezusa do niebiańskiego raju z jednoczesnym zejściem do *serca ziemi*¹⁰.

Uważam, że wyjaśnienie Ellisa jest mniej przekonujące. Wydaje się, że nie bierze on pod uwagę znaczenia *dziś* w teologii św. Łukasza. Kiedy Jezus powiedział *dziś* do umierającego łotra, sygnalizował mu, że bliska jest era zbawienia. To właśnie *dziś* nadało pozytywne znaczenie przestępczemu życiu i historii łotra. Choć było to *dziś* przed zmartwychwstaniem, kiedy Jezus nie otrzymał jeszcze królestwa, oznaczało ono początek radości dla dobrego łotra. Jest to *dziś* wypełnienia z zawartą w nim ideą *hic et nunc*.

⁹ W. Grundmann. „σὺν – μετά” TDNT T. 7 s. 774; P. Grelot. Aujourd'hui tu seras avec moi dans le Paradis. *Revue Biblique* 74: 1967 s. 206.

¹⁰ E. Ellis. Present and Future Eschatology in Luke. *NTS* 12: 1965-66 s. 36-41.

3.2. BĘDZIESZ ZE MNĄ W RAJU (ΜΕΤ' ἘΜΟῦ ἸΣΗ)

W powyższym wyrażeniu nie ma niczego mistycznego. Jest to po prostu relacja interpersonalna, połączona bezpośrednio z takim samym doświadczeniem egzystencji. W Biblii znajdujemy boskie obietnice: *jestem z tobą, będę z tobą!* W LXX jest to zawsze oddawane za pomocą μετά z dopełniaczem, a Nowy Testament idzie tą samą drogą. Boża obietnica, że będzie z ludźmi, odnosi się nie tylko do ich ziemskiego życia. Determinuje ona ludzkie działanie, dodaje adresatom sił i odwagi, by podejmowali trudne a nawet beznadziejne przedsięwzięcia. Nakazuje im czekać cierpliwie na Boże działanie i ufnie trwać, mimo przeciwności.

Zasadniczy przedmiot Boskiej obietnicy to fakt, że Bóg jest z nami, a my jesteśmy z Bogiem. Jezus jako Syn Boży i w swoim jednostkowym człowieczeństwie jest: *Bogiem z nami* (Mt 1,23). Nie dziwi zatem definicja z ewangelii według św. Jana Jego relacji z Ojcem za pomocą wyrażenia podobnego do omawianego tutaj: *A Ten, który mnie posłał, jest ze Mną: nie pozostawił Mnie samego (...)* (J 8,29). To właśnie ten bliski związek pozwolił Jezusowi z zadziwiającą poufałością nazywać Boga - *Abba*¹¹.

Przysłówki σύν i μετά używane są na opisanie uczniostwa. Wyróżniają się na tle, które ukazuje, że Nowy Testament prezentuje człowieka jako zdecydowanie zdeteterminowanego przez swoje przebywanie z innymi. Łukaszowe użycie tych przysłówków wskazuje na wielką wagę, jaką do nich przywiązywał. Ponad połowa występowania σύν w Nowym Testamencie znajduje się u św. Łukasza. W przypowieści o dwóch synach (Łk 11,15-32), σύν występuje trzy razy. Jezus powołuje Dwunastu *ἵνα ὡσιν μετ' αὐτοῦ* (Mk 3,14) do swojego cierpienia (Mt 26,38.40) i powiada, że powinni się od Niego uczyć i dzielić z Nim Jego dzieło. W chwili zaparcia się św. Piotr zostaje oskarżony o to, że jest uczniem - słowami, że był „z” Jezusem

¹¹ J. Jeremias. „Abba” Studien zur neutestamentlichen Theologie und Zeitgeschichte. Göttingen 1966 s. 15 n.

(Łk 22,59). Św. Piotr przysiągł wcześniej, że jest gotowy cierpieć i umrzeć z Jezusem (Łk 22,33)¹².

Jezusowi w jego podróżach zawsze towarzyszą uczniowie (Łk 22,14). Przy Ostatniej Wieczerzy, w czasie przekazywania królestwa, Jezus powiedział do swoich uczniów: *Wyście wytrwali przy Mnie w moich przeciwnościach* (Łk 22,28). To właśnie ten rodzaj bliskiej obecności towarzysza pomaga lepiej poznać samego siebie i nawiązać bliższą więź z Bogiem. W ten sposób św. Piotr w Dz 10,41 widział wartość świadectwa apostołskiego, mówiąc: *Nie całemu ludowi, ale nam, wybranym przez Boga uprzednio na świadków, którzyśmy z Nim jedli i pili po Jego zmartwychwstaniu* (σὺνεφάγομεν καὶ σὺνεπίσαμεν αὐτῷ).

Przysłówki te mają szczególne znaczenie przy posiłkach, bowiem posiłek tworzy wspólnotę. Jezus jada z celnikami i grzesznikami. Jego przeciwnicy gorszą się tym (Łk 5,2; 15,2; Ml 2,16; Mt 9,10n). Uczniowie na drodze do Emaus zapraszają swojego nieznanego gościa do społeczności stołu (Łk 24,29n). Wspólnota uważała Wieczerzę Pańską za społeczność ze zmartwychwstałym Panem i obchodziła ją w oczekiwaniu na nadchodzący posiłek w królestwie Bożym.

Spółeczność Jezusa z uczniami była jego darem dla nich. Wysyłając uczniów na misję apostołską, Jezus powiedział do nich: (...) *a oto Ja jestem z wami* (μεθ' ὑμῶν) *przez wszystkie dni, aż do skończenia świata* (Mt 28,20). Ta sama idea stanowi także treść modlitwy Jezusa po zmartwychwstaniu (J 17,24).

Sam św. Paweł nalegał na taki związek z Chrystusem we wszystkich aspektach Jego tajemnicy. Na początku swoich listów posługuje się przysłówkiem σὺν i czasownikami połączonymi z σὺν, które wszędzie wskazują modelowanie zgodne z Chrystusowym wydarzeniem. Zwrot σὺν Χριστῷ występuje dwanaście razy: *umarliśmy razem z Chrystusem* (Rz 6,8; Kol 2,20); *razem z Nim pogrzebani* (Rz 6,4; Kol 2,12); *z Chrystusem powstali z martwych* (Kol 3,1; Ef 2,6). Wiele stwierdzeń św. Pawła - *z Chrystusem* - odnosiło się do wspólnoty, do wszystkich jej członków, ale nadzieja św. Pawła w Flp

¹² Grundmann, *jw.* 794.

1,23 dotyczy jego osobistego *bycia z Chrystusem*. Stąd wyrażenie *z Chrystusem* oznacza w tym, konkretnym tekście, osobistą społeczność między Chrystusem a apostołem (por. także Ga 2,20; Flp 3,8;4,13)¹³.

Istnieje wielka różnica między czasem, kiedy Jezus obiecał zbawienie umierającemu łotrowi, a czasem, gdy św. Paweł wyraził swoją nadzieję w obliczu śmierci. W międzyczasie miało miejsce zmartwychwstanie Jezusa, które zainauguowało przyszły wiek i sprawiło, że raj teologii apokaliptycznej stał się nieprzydatny. Dusze sprawiedliwych nie muszą już pozostawać w żadnym raju. Teraz od chwili śmierci są z Chrystusem, czekając na zmartwychwstanie i tajemnicę życia wiecznego¹⁴. W swoim komentarzu do Łk 23,43 św. Ambroży wyraził głęboki sens tej sceny:

Wspaniały przykład nawrócenia, którego należy poszukiwać, bowiem przebaczenie udzielone zostało łotrowi tak szybko, a łaska przewyższyła jego prośby, gdyż Pan zawsze udziela ponad to, o co go prosimy. Ten właściwie prosił, by Pan wspomniął na niego, gdy przyjdzie do jego królestwa. Ale Pan rzekł do niego: Zaprawdę, zaprawdę powiadam ci: Dziś będziesz ze mną w raju. „Vita est enim esse cum Christo; ideo ubi Christus, ibi vita, ibi regnum”¹⁵.

Nowotestamentowe użycie $\sigma\upsilon\nu$ i $\mu\epsilon\tau\acute{\alpha}$ ukazuje, że zbawienie dokonuje się przez uczestnictwo w losie Chrystusa i w takim przebywaniu „z” nim, w którym Bóg łączy się z człowiekiem. Μετ^{\prime} $\acute{\epsilon}\mu\omicron\upsilon$ Jezusa do łotra jest zapewnieniem zbawienia ze względu na jego wyznanie wiary i nawrócenie. Zbawienie dla św. Łukasza sprowadza się ostatecznie do przebywania z Jezusem.

¹³ J. Dupont. $\Sigma\upsilon\nu$ $\text{Χριστ}\acute{\omega}$. *L'union avec le Christ suivant Saint Paul*. Louvain 1952 s. 92 n; W. Grundmann. Tamże s. 781.

¹⁴ P. Grelot. *Aujourd'hui tu seras avec moi dans le Paradis*. *Revue Biblique* 74: 1967 s. 210.

¹⁵ Ambroży. *Expositio Evangelii Sec. Lucam*. PL 15, C.1834. Ten komentarz św. Ambrożego cytowany był przez różnych komentatorów przez wieki. Zob. A. Plummer. *The Gospel of St. Luke*. Edinburgh 1977 s. 535; Lagrange, *ju.* s. 391.

3.3. *RAJ* (ἐΝ Τῆ ΠΑΡΑΔΕΪΣΩ)

Παράδεισος to stare perskie słowo oznaczające *ogród, park*. Termin został przyjęty jako hebrajskie (פֶּרְדִּס) i aramejskie (פֶּרְדִּיסָא). Był używany w LXX przy tłumaczeniu zwrotu *ogród Eden* jako (גן צדן - Rdz 2,8n). Z powodu grzechu *raj* został utracony (Rdz 3,23), ale nadal istniała nadzieja, że *raj* zostanie dla całego ludu Bożego odzyskany (Ez 36,35; Iz 51,3)¹⁶.

Wyraźna koncepcja końca czasów jako restauracji *raju* staje się jasna w literaturze apokaliptycznej w judaizmie przedchrześcijańskim (por. *Testament Lewiego* 18,10). *Raj* reprezentował wtedy pośrednie mieszkanie, gdzie Bóg zgromadzi świętych, by oczekiwali na dzień sądu, zmartwychwstanie i przyszłe życie.

W czasach Nowego Testamentu miejsce to często jest odróżniane od królestwa zmarłych (שְׁאוּל - Szeol)¹⁷.

Dobrym tego przykładem jest przypowieść o bogaczu i Łazarzu (Łk 16,19-31), gdzie Jezus posłużył się przykładami ze współczesnej literatury apokaliptycznej, by przekazać swoje poselstwo słuchaczom. Bogacz zostaje pogrzebany w *Hadesie*, Łazarza natomiast aniołowie przenoszą na *tono Abrahama* w *raju*. A zatem *prima facie*, wyrażenie oznaczałoby, że Jezus znajdzie się z dobrym łotrem w *raju* tak, jak Abraham i patriarchowie. Dobry łotr mówi w zasadzie o przyszłych, mesjańskich rządach Jezusa, ale Jezus precyzyjnie określa

¹⁶ J. Jeremias. Παράδεισος. *TDNT* T. 5 s. 765n.

¹⁷ *Szeol* (שְׁאוּל) była to ciemna pieczara, rodzaj uniwersalnego grobu takiego jak ᾗδης (*Hades*), gdzie nic się nie dzieje. Jego mieszkańcami są zmarli, wyblakłe cienie, zamknięte za bramą i kratami. Z *Szeolu* nie ma wyjścia. Czasem wydaje się on tylko metaforycznym odpowiednikiem grobu. Obrazowe migawki znajdujemy w Iz 14,3-21 i Ez 32,17-32. Patrz także Hi 17,13-16;24,19 n. W czasach Nowego Testamentu istniało dwojakie użycie słowa *Hades/Szeol*. Według późniejszych poglądów oznacza ono tylko tymczasowe miejsce pobytu dusz bezbożnych. Zob. G. F. Moore. *Judaism in the First Centuries of the Christian Era: The Age of the Tannaim*. T. 2. Massachusetts 1927 s. 287-322; J. Jeremias. ᾗδης. *TDNT* T. 1. s. 146-147; Strack-Billerbeck. T. 5. s. 1016-1165.

eschatologiczną perspektywę, która obejmuje Jego zmartwychwstanie¹⁸.

Śmierć dla Jezusa nie oznacza żadnego rodzaju unicestwienia albo snu, jakie popularna opinia przypisywała umarłym. Dusz patriarchów w *raju* nie można uważać za zniewolone śmiercią, bowiem Bóg Abrahama, Izaaka i Jakuba *nie jest [Bogiem] umarłych, lecz żywych* (Łk 20,38; por. Mk 12,26-27). *Raj* to ogólna nazwa nadana miejscu, gdzie człowiek doświadcza szczęścia, nawet jeżeli nie oznacza ono jeszcze nieba, do którego Chrystus wkroczy trzy dni później¹⁹.

Św. Augustyn uważa, że słowo *raj* wypowiedziane przez Chrystusa znaczy, iż *raj* jest tam, gdzie jest Bóg, a obecność Boża jest powszechna.

*Dlatego Chrystus musiał słusznie powiedzieć: „Dziś będziesz ze mną w raju”, ponieważ, zgodnie z jego niskim stanem jako człowieka, musiał tego dnia ciałem znaleźć się w grobie, a duszą w Hadesie, ale zgodnie ze swoją boską niezmiennością nigdy raju nie opuścił, bowiem On zawsze jest wszędzie*²⁰.

Przejęty faktem, jak łotr mógł wejść do nieba przed zmartwychwstaniem Jezusa, św. Bonawentura szczegółowo przebadał problem semantyczny. Uważa on, że *będziesz w raju* nie oznacza *w niebie, dokąd nikt przed Chrystusem nie wstąpił, ale w pełną szczęśliwości wizję Boga*. Potem wymienia różne znaczenia, jakie słowo *raj* mogło mieć w Piśmie²¹.

Montefiore²², idąc śladem Weissa²³, uważa, że według św. Łukasza dusza Jezusa udała się do nieba bezpośrednio po śmierci. Pogląd ten został uznany za drugorzędny i ustępujący przeważającemu pogładowi, że Jezus zstąpił do *Hadesu*. Wyjaśnienie Loisy, mniej radykalne,

¹⁸ Grelot, jw. s. 204.

¹⁹ Tamże 204.

²⁰ Augustyn. *De Genesi ad Litteram*. PL 34, Col. 483.

²¹ Bonawentura. *Evangelii S. Lucae Expositio. Opera Omnia*. Paris 1967 Col. 214 B - 215 A.

²² C. G. Montefiore. *The Synoptic Gospels*. London 1927 s. 672.

²³ J. Weiss. *Die Schriften des Neuen Testament*. Göttingen 1906 s. 481.

prowadzi prawie do takiego samego wniosku: *Raj* to nie przyszłe królestwo, ani niebo z teologii chrześcijańskiej, lecz miejsce, które w przypowieści o bogaczu nazwane jest *łonem Abrahama*²⁴.

I wreszcie musimy stwierdzić, że *raj* w Łk 23,43 jest miejscem, które przyjmuje sprawiedliwych po ich śmierci. Jest to stan przebywania z Jezusem. Jest otwarte nawet dla całkowicie zgubionego człowieka wiszącego na krzyżu. Jezus jest tym, który przywrócił utracony *raj* Adama (Rdz 3,23) a przez jego skuteczną śmierć, stał się on dostępnym dla dusz odkupionych.

4. PODSUMOWANIE - OCENA MORALNEJ POSTAWY NAWRÓCONEGO ŁOTRA I JEJ PRZESŁANIE DLA GRZESZNIKÓW

Dobry łotr prawdopodobnie przewidział przyszłe królestwo, którego Chrystus po zmartwychwstaniu będzie głową. Odpowiedź Chrystusa mówi o wspanialszej rzeczywistości, niż był nią przedmiot prośby. To nie w przyszłości, ale już dzisiaj musi on być z Chrystusem.

Odpowiedź Chrystusa nabiera większej wartości, gdy umieścimy ją w ogólnym kontekście trzeciej ewangelii, *Ewangelii zbawienia i miłosierdzia*. Pan poszukuje grzeszników (Łk 9,10). Przygotował dla nich prawdziwe przywileje (15,7-10;24.32). Ewangelia według św. Łukasza jest ewangelią wspaniałych aktów przebaczenia: grzesznicy (7,36-50), Zacheuszowi (19,1-10), urzędnikom (23,43)²⁵.

Druga grupa słów Jezusa na krzyżu sankcjonuje i staje się ukoronowaniem epizodu nawrócenia dobrego łotra. W Łk 23,45 rozdarcie zasłony świątynnej jest samo w sobie wyraźnym symbolem zerwania starego Przymierza i otwarcia utraconego rajy dla pokutujących grzeszników. Obietnica Jezusa złożona dobremu łotrowi - stanowi uroczyste obwieszczenie nowej ekonomii, w której utracone

²⁴ A. Loisy. *Les Évangiles Synoptiques*. T. 2. Paris 1976 s. 173 wyjaśnia, że *łono Abrahama* nie jest stanem przejściowym, lecz ostatecznym.

²⁵ E. Osty. *Évangile selon Saint Luc. Bible de Jérusalem*. Paris 1948 s. 22. Zob. E. Cothenet. *Paradis. Supplement au Dictionnaire de la Bible*. T. 4. Paris 1960 s. 1214.

prawa zostają na nowo przywrócone²⁶. Bóg nie porzuca człowieka, który go odrzuca. Na wszystkie wyrządzone mu krzywdy, całą haniebną przemoc, Jezus odpowiedział tylko cierpliwością i milczeniem. Bóg obficie odpłaca każdemu, kto nigdy nie chwieje się w swojej wierze (por. Mt 10,32). Dobry łotr, inaczej niż rozwścieczony tłum rzucający słowa pełne odrażającego sarkazmu, zwraca się do Jezusa wiszącego na krzyżu z szacunkiem, uznając go za króla, wierząc w przyszłe panowanie tego, z którego teraz drwi cały świat. Jego śmiałość i bezpośredniość spotyka się natychmiast z zapewnieniem królewskiej nagrody. Św. Augustyn pisze, że *łotr przewyższył apostołów, bowiem wierzył w chwili, gdy oni utracili odwagę*” (PL 36, 847).

Nie można utracić nadziei na nawrócenie grzeszników, gdyż Bóg nie pragnie śmierci grzesznika, a raczej tego, by się nawrócił i żył (por. Ez 18,23). Śmierć dobrego łotra jest tego pocieszającym przykładem. Historia dwóch łotrów jest prorocza. Obaj mieli dostęp do tej samej łaski nawrócenia, ale tylko jeden ją przyjął. Przedmiot modlitwy dobrego łotra jest bardzo skromny: nie prosi on o to, by mógł zasiadać po prawicy albo lewicy Jezusa w jego królestwie (por. Mk 10,40; Mt 20,20-28). Nie modli się nawet o uwolnienie od zbliżającej się śmierci na krzyżu. Prosi tylko o to, by Jezus wspomniał go w swoim królestwie. Jego pragnienia są szlachetne i skromne, a modlitwa stanowi wzór modlitwy chrześcijańskiej.

Dobry łotr otrzymał nie tylko przebaczenie grzechów, ale także uświęcenie. Sytuacja została całkowicie odwrócona: od przestępczego życia do gorliwego męczeństwa. W Mt 21,31 Jezus powiedział, że *celnicy i nierządnicę wchodzi przed wami do królestwa niebieskiego*. Nawrócenie i śmierć łotra były pierwszym wypełnieniem tego proroczego ostrzeżenia. Pierwszym nowotestamentowym świętym jest były bandyta i mamy podstawy do tego, by przypuszczać, że zajmuje on poczesne miejsce w królestwie Jezusa²⁷, jak dowodzi Bossuet:

²⁶ L. Leloir. *Hodie mecum eris in Paradiso* - Łk 23,43. *Revue Diocesaine de Namur* 13: 1959 s. 473.

²⁷ Tamże 478.

*Bracia moi, chlubię się w radości. Moje serce wypełnia radość na widok wiary tego świętego łotra. Umierający widzi umierającego Jezusa i prosi go o życie. Powieszony widzi ukrzyżowanego Jezusa i mówi do niego o jego królestwie. Jego oczy widzą tylko krzyże, ale jego wiara dostrzega tylko tron. Jakaż to wiara i jaka nadzieja!*²⁸

W całej ewangelii według św. Łukasza i w ewangelii męki i zmartwychwstania fragment ten w szczególnym sensie zasługuje na nazwę: *Ewangelii*²⁹. Jest to radosna wieść o wyzwalającej sile śmierci Jezusa, wieść nadziei i obietnicy, która wznosi się ponad śmierć ucznia. Powołanie Zbawiciela pojawia się już na początku jego życia Mesjasza (Łk 2,11) i Jezus pozostaje mu wierny aż do końca.

Umrzeć, patrząc na Jezusa i w Nim pokładając nadzieję, to jest prawdziwie *Zbawienie*, uwolnienie od ciemności śmierci. Umrzeć w społeczności z Nim w Jego życiu, oto poselstwo *małej ewangelii* w *wielkiej ewangelii* Jezusa Mesjasza, Wybranego, Zbawiciela. Królowanie Jezusa jest skuteczne, boskie i faktyczne. Nie jest On Królem, by wybawić samego Siebie, jak oczekiwali tego niewierzący, ale by wybawić tych, którzy w Niego wierzą.

²⁸ J. B. Bossuet. Sermont pour l'Exaltation de la Sainte Croix. *Oeuvres Complètes*. Paris 1840 s. 499.

²⁹ W. Trilling. Le Christ, Roi Crucifié Lc 23,35-43. *Assemblée du Seigneur* 65: 2973 s. 64.